ایران‌دا یاشانان پروتئستولار و گونئی آذربایجان

دکتر بابک شاهد

گیریش

اوچ آیا یاخین بیر سوره‌دیر ایران‌ین بیرچوخ شهرینده رژیم قارشیدی پروتئستولار گرچکلشمکده‌دیر. انتظامی قوُه‌یه باغلی ارشاد گشتی طرفیندن ۲۲ شهریور ۱۴۰۱ تاریخینده تهران‌دا اجباری حجاب قانونونا اویمادیغی اوچون گؤزآلتینا آلیندیقدان سونرا وفات ائدن مهسا امینی‌نین پلیس طرفیندن گؤردوگو داورانیشی پروتئستو ائتمک آماجی ایله باشلایان اعتراضلار اوچ آیدیر ایران خیابانلارینی رژیمین دئوریلمه‌سینی ایسته‌ین اعتراضچیلارین بوی گؤستردیگی آلانلارا دؤنوشدورموشدور. بو اعتراض گؤستریلری هم ایله‌ری سوردوگو سؤیلم، هم میدانا یانسیتدیغی ائیلَم (عمل) هم ده دسته‌یینی آلابیلدیغی سیاسال و توپلومسال آکتورلر آچیسیندان اسلام جمهوریتی‌نین سون قیرخ ایل تاریخینده بنزری آز گؤرولموش بیر آیاقلانمادیر و ایران سیاستینی گئری دؤنوشو چتین اولان یئنی بیر سوره‌جه سوخموشدور. باشقا بیر سؤزله بوندان سونرا ایران‌دا نه اولورسا اولسون هئچ بیر شئی اسکیسی کیمی اولمایاجاقدیر. فقط بو یئنی سوره‌جین اؤزه‌للیکلری نه‌لردیر و سون قیرخ ایلده ایران‌دا یاشانان پروتئستولارلا هانسی فرقلیلیکلری گؤسترمکده‌دیر؟ گونئی آذربایجان تورکلری بو پروتئستولارا نئجه یاخلاشماقدادیر و ایران‌ین یاخین گله‌جه‌یینده گونئی آذربایجان‌ین سیاسی گله‌جه‌یی ایله ایلگیلی هانسی سناریولاردان سؤز ائدیله‌بیلیر سوروللاری هم ایران توپلومو، هم گونئی آذربایجان‌ین گله‌جه‌یی هم ده بؤلگه سیاستی آچیسیندان اوزه‌رینده دورولماسی گرکن سوروللاردیر. بو یازیدا بو سوروللارا یانیت آرانیرکن ایرانی نئجه بیر گله‌جک گؤزله‌ییر مسئله‌سی اوزه‌رینده دورولموشدور.

بوگونکو پروتئستولاری گئچمیش پروتئستولارلا فرقلیلشدیرن أن اؤنملی اؤزه‌للیکلر

مهسا امینی‌نین ۲۵ شهریور ۱۴۰۱ تاریخینده وفاتی و یا دا ایرانلیلارین اؤنملی بیر بؤلومونون تعبیری ایله اؤلدورولمه‌سی اوزه‌رینه ۲۶ شهریور ۱۴۰۱ تاریخینده سقز شهرینده باشلایان پروتئستولار قیسا سوره‌ده ایران گئنلینه یاییلادی و ایرانلی یؤنتیجیلری جدی بیر دؤلت بحرانی ایله قارشی قارشییا بوراخدی. ایران‌دا انسان حاقلاری آلانیندا چالیشان هرانا خبرگزاری‌سینین یاییناندیغی سون آمارا گؤره سون اوچ آی ایچینده ایران‌ین ۱۶۱ شهر و ۱۴۴ بیلیم‌یوردوندا توپلام ۱۱۹۲ گؤستری گرچکلشمیشدیر. بو گؤستریلرده ۵۰۲ نفر وفات ائتمیش و ۱۸۴۵۲ نفر گؤزآلتینا آلینمیشدیر. اؤلنلرین ۶۹ نفری ۱۸ یاشین آلتیندا‌کی اوشاقلار و ۶۲ نفری انتظامی، امنیتی و بسیج قوه‌لرینه منسوب آداملار اولموشدور [۱]. بو گؤستریلرده انتظامی، امنیتی و بسیج قوه‌لرینین آچدیغی قورشون سونوجوندا اؤلنلر أن چوخ بلوچ، کورد و مازنی ائتنیکلریندن اولارکن أن چوخ گؤزآلتی ساییسی گونئی آذربایجان تورکلریندن اولموشدور. دوغو آذربایجان استانی‌نین وکیللر کانونی انسان حاقلاری کمیسیونو باشقانی سینا یوسفی‌نین ۲۱ مهر ۱۴۰۱ تاریخینده یاپدیغی بیر آچیقلامایا گؤره بیرنئچه گون ایچینده ساده‌جه تبریز شهرینده ۱۷۰۰ نفر گؤزآلتینا آلینمیشدیر [۲]. گونئی آذربایجان‌ین چئشیدلی شهرلرینده گؤزآلتینا آلینان نفرلرین ساییسی دقته آلیندیغیندا گؤزآلتیندا اولان ۱۸ مین نفردن أن آز ۸ مین نفرین گونئی آذربایجان تورکلریندن اولدوغو ایله‌ری سوروله‌بیلر. گونئی آذربایجان بؤلگه‌سینده یاپیلان بو یوکسک گؤزآلتی ساییسینین أن اؤنملی نده‌نی گونئی آذربایجان شهرلرینی سس‌سیز ساخلاماغا چالیشماق و اؤنله‌مه آماجلی و

پروتئستولارین اورتایا چیخماسینا مانع اولماق اولموشدور. نئجه کی گؤزآلتینا آلینان بیرچوخ نفر سورقویا بئله آلینمامیشدیر و "ساده‌جه اؤنله‌مه آماجلی بورداسینیز" دئییله‌رک زندانا گؤندریلمیشلر.

اسلام جمهوریتی‌نین سون قیرخ ایل تاریخی بیر آنلامی ایله پروتئستولارلا سوره‌گلن بیر تاریخدیر و دئوریمین ۱۳۵۷ ایلی بهمن آیيندا گرچکلشمسیندن گونوموزه قدر بیرچوخ پروتئستو گؤستریسی دفعه‌لرجه ایران خیابانلارینی حرکتلندیرمیشدیر. بو پروتئستولار ایچینده ایرانلیلارین سیاسی بَللهییِنه (حافظه‌سینه) اؤنملی پروتئستولار اولاراق قازینان گؤستریلر ایچینده دئوریمین ظفریندن ساده‌جه ایکی هفته سونرا ۱۷ اسفند ۱۳۵۷ (۸ مارت ۱۹۷۹) دنیا قادینلار گونو مناسبتی ایله تهران و بیرچوخ بؤیوک شهرده گرچکلشن گؤستری، دئوریمجی دؤلتین آنایاساللاشماسینا قدر ایران ائتنیکلرینین یاشادیغی چئوره بؤلگه‌لرده اورتایا چیخان اؤزرکلیکچی (خودمختارچی) حرکتلر، دئوریمین ظفری آردیندان باشلایان و ایران–عراق ساواشی بویونجا دوام ائدن خالق مجاهدلری اؤرگوتو کیمی سوسیالیست اسلامجی و خالق فدائی‌لری اؤرگوتو کیمی مارکسیست اؤرگوتلرین اؤنجولوک ائتدیگی ایدئولوژیک گؤستریلر، ایران–عراق ساواشیندان سونرا بؤیوک شهرلرده گرچکلشن و اورتا صینیفین (متوسط طبقه‌نین) اؤنجولوک ائتدیگی تهران بیلیم‌یوردو اولایی (۱۳۷۸ تیر) و یاشیل حرکاتی (۱۳۸۸ خرداد) پروتئستولاری، حسن روحانی‌نین جمهورباشقانلیغی دؤنمینده یاشانان و ایشچی صینیف (کارگر طبقه‌سی) ایله یوخسول توپلومسال گروهلارین اؤنجولوک ائتدیگی باهالیغا اعتراضلار (۱۳۹۶ دی) و قانلی آبان آدی ایله ایران تاریخینه گئچن و بنزین قیمتلرینده یاشانان آرتیشین یول آچدیغی اعتراضلار (۱۳۹۸ آبان)، ایران‌ین ائتنیک بؤلگه‌لری او جمله‌دن گونئی آذربایجان‌دا گرچکلشن ایران قزئته‌سی کاریکاتورو (۱۳۸۵ خرداد) و فتیله پروقرامی پروتئستولاری (۱۳۹۴ آبان)، عرب ائتنو–میللیتچی سؤیلمده الاحواز بؤلگه‌سی اولاراق آنیلان و خوزستان استانیندا گرچکلشن الاحواز انتفاضه‌سی (۱۳۸۴ فروردین) و غضب گونو اعتراضلاری (۱۳۹۷ فروردین) و سیستان و بلوچستان استانیندا دئوریم محافظلاری اوردوسو (سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) طرفیندن بنزین داشییجیلارینی بنزین قاچاقچیلاری اولاراق قورشونلاییب اؤلدورولمه‌لرینین یول آچدیغی بلوچ ائتنیگینین پروتئستولاری (۱۳۹۹ اسفند) اعتراضلاری اؤنه چیخماقدادیر. بو بؤیوک بویوتلو و اؤلکه گونده‌مینی اوزون بیر سوره اؤزونه مشغول ائتمکله بیرلیکده اؤلکه یؤنتیجیلری اوچون دؤلت بحرانینا یول آچان پروتئستولار خاریجینده ایران خیابانلاری دفعه‌لرجه کیچیک یا دا اورتا بویوتلو پروتئستولارین گرچلشمه‌سینه تانیقلیق ائتمیشدیر. باشقا بیر سؤزله اسلام جمهوریتی‌نین یاریم عصره یاخین عؤمرونده ایران خیابانلاری دفعه‌لرجه توپلومون چئشیدلی گروه، صینیف (طبقه) و قاتمانلارینین پروتئستو آلانینا دؤنوشموشدور و هم ایران دؤلتی هم ده ایران توپلومو پروتئستو سؤزجوگو ایله یاخیندان تانیشدیلار. فقط بوگون ایران خیابانلارینداً دوام ائدن پروتئستولار گئچمیش پروتئستولارلا اؤنملی فرقلیلیکلر گؤسدرمکده‌دیر.

بو پروتئستولارین گئچمیش پروتئستولارلا گؤستردیگی أن اؤنملی فرقلیلیک اؤلکه گئنلینه یاییلاماسی و قاپساییجی اولماسیدیر. سون قیرخ ایلده ایران‌دا گرچکلشن پروتئستولار یا بللی بیر جغرافیا، یا بللی بیر صینیف، یا دا بللی بیر ایدئولوژی و سیاسی گؤروشه سینیرلی اولموشدور. دئوریمین باشیندا شیعه سیاسی اسلامجیلارین دؤلت گوجونو آله گئچیرمه‌یه چالیشماسینی پروتئستو ائدن أن اؤنملی گروهلار یا مارکسیست ایدئولوژیه یاخین اؤرگوتلنمه‌لر یا دا ائتنیکلر اوچون اؤزرکلیک (خودمختارلیق) ایسته‌ین ائتنو–میللیتچی گروهلار اولموشدور. ایران–عراق ساواشیندان سونرا مارکسیست اؤرگوتلنمه‌لرین توپلومسال موبیلیزاسیون (بسیج) گوجو بؤیوک اؤلچوده آزالسا دا ائتنو–میللیتچی سیاسال گؤروشلر باسدیریلمیش جمعی دویقولار اولاراق وارلیغینا دوام ائتدی و آرا سیرا بؤلگه‌سل آیاقلانمالار شکلینده اؤزونو گؤسدردی. آنجاق اؤلکه‌سل بویوتدا جدی بیر دؤلت بحرانینا یول آچان أن اؤنملی آیاقلانما یاشیل حرکاتی پروتئستولاری اولاراق ۱۳۸۸ ایلینده گرچکلشدی. یاشیل حرکاتی پروتئستولاری، ماهیت اعتباری ایله اصلاح‌طلب‌لرین باشینی چکدیگی بیر حرکت اولموشدور و بیر آیا یاخین بیر سوره ایران‌ین تهران، اصفهان، مشهد و شیراز کیمی فارس ائتنیگینین چوخ جمعیته صاحب اولدوغو شهرلرده بؤیوک اعتراضلار یاشاندی. یاشیل حرکاتی‌نین باسدیریلماسی ایله ایران‌ین اورتا صینیفی‌نین سیاسی ایستکلری عمومی فضادان گوج قوللانیلاراق چیخارتیلدی و بیر آنلامی ایله باسدیریلمیش جمعی بیر دویقو اولاراق توپلومون آلت‌بیلینجینه ائندی. یاشیل حرکاتیندان سونرا دؤلتی واراولوشسال بیر بحرانلا قارشی

قارشییا بوراخان آیاقلانما ۱۳۹۸ ایلینده گرچکلشن قانلی آبان قیامی اولدو. قانلی آبان قیامی کیچیک شهرلر و حاشیه محله‌لرده گرچکلشیرکن یوخسول و ایشچی صینیف بو پروتئستولارا اؤنجولوک ائتمیشدیر. فقط بوگون اوچ آیا یاخیندیر ایران‌دا یاشانان پروتئستولارا وارلیغینی خاریجده سوردورن خالق مجاهدلری اؤرگوتو کیمی سوسیالیست دوشونجه‌یه یاخین اؤرگوتلر، پهلوی‌لرین گئری گلمه‌سینی ایسته‌ین سلطنت‌طلب‌لر و مارکسیست دوشونجه‌دن هله وازگئچمه‌ین و سوسیالیست بیر جمهوریت ایده‌آلی ایله اورتادا اولمایا چالیشان اؤرگوتلنملر، اصلاح‌طلب گئچمیشه صاحب اولان بیر شبکه، لائیک و دموکراتیک بیر ایران جمهوریتی ایسته‌ینلر، بوتون ائتنیکلرین ائتنو-میللیتچی تمثیلجیلری و أن اؤنملیسی هرهانسی بیر سیاسی اؤرگوت یا دا ایدئولوژیک باغلیلیغی اولمایان و ساده‌جه رفاه و دموکراسی اوچون خیابانلارا دؤکولن و رژیمی پروتئستو ائدن انسانلار اشتراک ائتمیشدیر.

بوگون ایران‌دا دوام ائدن پروتئستولارین أن اؤنملی توپلومسال تابانینی (پایگاهینی) سون گروه یعنی هرهانسی سیاسی اؤرگوت یا دا بللی بیر ایدئولوژی منسوبیتی اولمایان و ساده‌جه دموکراسی و رفاه امیدی ایله خیابانلارا گلن و باسقیجی رژیمین دئوریلمه‌سینی ایسته‌ین انسانلار اولوشدورماقدادیر. پروتئستولارین یاییلدیغی جغرافیا دقته آلیندیغیندا ایسه ایران گئنلینه یاییلدیغی گؤرونمکده‌دیر. باشقا بیر سؤزله اوچ آیا یاخین بیر سوره‌دیر ایران‌دا یاشانان پروتئستولارا بوتون رژیم مخالیفی گروهلار، ائتنیکلر و صینیفلار اشتراک ائتمیشدیر و ایران‌ین ۱۶۱ شهرینده پروتئستولار گرچکلشمیشدیر. ایرانلی پروتئستوجولارین یاش گروهو پروتئستولارلا ایلگیلی أن چوخ دارتیشیلان باشلیقلار سیراسیندا یئر آلماقدادیر. ایران جمعیتی‌نین أن آز یوزده آلتمیشی (۶۰٪) اسلام جمهوریتی دؤنمینده دنیایا گلن گنج قوشاقدان (نسلدن) اولوشماقدادیر. دئوریم اؤنجه‌سی ایران ایله ایلگیلی ذهنیتی ساده‌جه تاریخ کتابلاری، گؤرسل (تصویری) مئدیا و عائله صحبتلرینه سینیرلی اولان بو گنجلیک دؤلتین دایاتدیغی گئلنکسلجی (سنتی) ایده‌آل یاشام بیچیمینه قارشی ایله‌تیشیم آلانیندا یاشانان تئکنولوژیک گلیشمه‌لر سایه‌سینده مدرن کوره‌سل (جهانی) دگرلر (ارزش‌لر) ایله تانیش اولما و چاغداش یاشام بیچیمینه اویوملو بیر شکیلده بؤیومه فرصتی تاپمیشدیر. بو دا ایران گنجلیگی اؤزه‌للیکله ده ز-قوشاغینی (ز-نسلینی) امامیه فقه‌ینین اؤیرتیلرینی تمل آلان شیعه سیاسی اسلام‌ین ایران‌داکی دؤلته باغیشلادیغی قوتساللیق و بو قوتساللیق اوچون بیرچوخ مادی و معنوی چتینلیگه قاتلانماق می؟ یوخسا دنیانین بیرچوخ اؤلکه‌سینده اولدوغو کیمی دین و سیاستین آیری توتولدوغو و سیاسی اولمایان بیرئیسل (فردی) اؤزگورلوکلره سایقی دویولان و حتی قورونان (محافظه ائدیلن) بیر اؤلکه‌ده یاشاماق می؟ ایکیله‌می (دوگانگی) و ترجیحی آراسیندا ترجیح یاپماق مجبوریتینده بوراخمیشدیر. ایران پروتئستولارینین دینامیک گوجو و توپلومسال داشییجیلارینین اؤنملی بیر بؤلومونو ز-قوشاغی اولوشدوردوغو اوچون ایران گنجلیگینین بیرئیسل اؤزگورلوکلرین قوروندوغو لائیک بیر یؤنتیم آنلاییشینی فقه‌جی شیعه سیاسی اسلام‌جی ذهنیته ترجیح ائتدیگی سؤیله‌نه‌بیلیر.

بو پروتئستولاری گئچمیش پروتئستولاردان فرقلیلشدیرن بیر باشقا اؤنملی اؤزه‌للیک اوزون سورمه‌سی اولدو. بوندان اؤنجه ایران‌دا گرچکلشن پروتئستولار گئنللیکله بیر هفته‌یی گئچمه‌میش و بیر هفته ایچینده گوونلیک گوجلری طرفیندن اؤزه‌للیکله ده دئوریم محافظلری اوردوسونون (سپاه پاسداران انقلاب‌ین) میدانلارا گلمه‌سی ایله باسدیریلمیشدیر. اوزون سوردوگو دوشونولن یاشیل حرکاتی ایسه ساده‌جه ۱۳۸۸ ایلینین بللی گونلرینده گرچکلشن بیر سیرا پروتئستولار اولموشدور و هر گون گرچکلشن پروتئستولار اولمامیشدیر. باشقا بیر سؤزله یاشیل حرکاتی گئنیش بیر زامانا یاییلدیغی و یاشیل حرکاتی لیدئرلری میرحسین موسوی، زهرا رهنورد و مهدی کروبی‌نین چاغریلاری اوزه‌رینه بللی آرالیقلارلا گرچکلشدیگی اوچون اوزون سوردوگو دوشونولموشدور. حالبوکی بوگون ایران‌دا گرچکلشن پروتئستولار اوچ آیا یاخین بیر سوره‌دیر آرالیقسیز دوام ائتمکده‌دیر و هر گون اؤلکه‌نین چئشیدلی بؤلگه‌لرینده پروتئستوجولار و گوونلیک گوجلری آراسیندا چاتیشمالار یاشانماقدادیر. بو دا بعضی یورومجولارین اؤزه‌للیکله ده رژیم مخالیفی مئدیا و سایتلارین ایران پروتئستولاری سؤزو یئرینه ایران‌ین یئنی دئوریمی و بوتون ایرانلیلارین دئوریمجی آیاقلانماسی کیمی تئریملر ایشله‌دیلمه‌سینه ندن اولموشدور.

ایرانلی پروتئستوجولارین، اولوسلارآراسی توپلومون دوشونجه‌سینده اؤزه‌للیکله ده کولتور چئوره‌لرینده گؤردوگو حمایت و دنیاداکی عمومی فضا ایران دؤلتی و ایران توپلومونا باخیش آچینین دگیشمه‌سی یئنی بیر گلیشمه اولموشدور. بو پروتئستولاردا اسلام جمهوریتی تاریخینده بنزری آز گؤرولموش بلکه ده هئچ گؤرولمه‌میش بیر شکیلده پروتئستوجولارا اولوسلارآراسی سیویل (مدنی) توپلوم و دنیاجا اونلو هنرمندلر

حمایتی اولوشدو. اسکار اؤدولو (جایزه‌سی) صاحیبی دنیل دی–لوئیس، اونلو موزیسین راجر واترز و کریس دی برگ، اویونجو لیه رمینی، ناتانیل بازولیک و یازار جی. کی. رولینگ کیمی دنیاجا اونلو (شهرتلی) آدلار ایران پروتئستولارینی حمایت ائتدیلر و بو ایلک آچیقلانان حمایت آچیقلامالاریندان سونرا اونلارجا اونلو آد ایران‌داکی پروتئستوجولاری حمایت ائتدیکلرینی آچیقلادیلار. خاریجی اونلولری ایله بیرلیکده بیرچوخ ایرانلی اویونجو، هنرمند و ایدمانچی دا اسلام جمهوریتی یؤنتیجیلرینی انتقاد ائدرک پروتئستوجولاری حمایت ائتدی. اونلولرین پروتئستوجولاری حمایت ائتمه‌سی ایران عمومی دوشونجه‌سینده جدی بیر حرکتلنمه‌یه یول آچدی و ایران یارقیسینی (قضائیه قوه‌سی) حرکته گئچیردی. ایران یارقیسی بو دالقایی دایاندیرماق آماجی ایله ایرانلی اونلولر اوچون اؤزل بیر دوسیا (پرونده) آچدی و اونلو آدلار گؤزآلتینا آلیندیلار. اولوسلارآراسی عمومی فضاسیندا ایران توپلومونا یؤنه‌لیک چاغداش و سکولار دگرلر اوچون جانی باهاسینا مجادله ائدن بیر توپلوم گؤرونتوسو یایقینلیق قازانیرکن دنیانین ایران دؤلتینه قارشی باخیش آچیسی دا دگیشدی و کؤکلو گئلنکلره صاحب بیر دؤلت گؤرونتوسو یئرینی ساده توپلومسال سورونلاری چؤزمکدن عاجز قالان بیر دؤلت گؤرونتوسونه وئردی.

ایران دؤلتینین پروتئستوجولارا قارشی گوج قوللانماسی و ۱۸ یاشیندان کیچیک اولان ۶۹ اوشاغین انتظامی و امنیتی گوجلرینین آچدیغی قورشون سونوجوندا اؤلدورولمه‌سی بو باخیش آچیسینین دگیشمه‌سینده ائتگیلی اولماقلا بیرلیکده دؤلتین جدی بیر مشروعیت بحرانی یاشادیغینی دا گؤسترردی. نئجه کی "اوشاق قاتیلی رژیم" شعاری پروتئستوجولارین اؤنملی شعارلاریندان بیرینه دؤنوشدو ایران خیابانلاریندا سسلندیریلمه‌یه باشلاتیلدی. گوونلیک (امنیتی) گوجلرینین (قوه‌لرینین) یؤنتیجیلردن آلدیقلاری دستورلارلا خیابانلاردا انسانلارا قورشون سیخماغا یئتینمه‌ییب اؤلکه گئنلینده پروتئستولارا قاتیلان لیسه‌لی (دبیرستانلی) قیز اوشاقلارینا سالدیرماسی، بعضی قیز لیسه‌لرینین (دبیرستانلارینین) اؤزل حرکت پلیس‌لری (یگان ویژه) طرفیندن باسیلماسی و یاپیلان سالدیریلاردا قیز اوشاقلارینین اؤلدورولمه‌سی، توپلومسال اؤفکه‌یی یوکسلتدیگی کیمی بحران یؤنتیمینده باشاریسیز بیر دؤلت یؤنتیمینی ده اورتایا قویدو. باشقا بیر افاده ایله ایران توپلومو چاغداش دگرلر اوچون آیاقلانان بیر توپلوم اولاراق اؤنه چیخارکن ایران دؤلتی، توپلوملا دانیشابیله‌جک و ارتباط قورابیله‌جک بوتون آراجی یاپیلاری یوخ ائدرک توپلومون ایستکلرینه قارشی آشیری گوج قوللانماقدان باشقا چاره‌سی قالمایان بیر دؤلت اولاراق اؤنه چیخدی. بو دا توپلومسال یاپیدا جبرانی چتین اولان قیریلمالارین اورتایا چیخماسی و قالیجی روحسال بحرانلارین یاشانماسی آنلامینا گلمکده‌دیر.

ایران پروتئستولاریندا اؤنه چیخان اؤزه‌للیکلردن بیری ده ایران اؤیرنجی حرکتی‌نین یئنیدن جانلانماسی و ۱۲ ایللیک بیر آرادان سونرا سیاسی اوزاما (فضایا) گئری دؤنوشو اولدو. ایران‌دا اورتا صینیفین ایستکلرینی تمثیل ائدن أن اؤنملی توپلومسال حرکت اولان اؤیرنجی حرکتی ۱۳۵۷ انقلابینده اولدوغو کیمی اسلام جمهوریتی دؤنمینده ده سیاسال اورتامینین ائتگین آکتورلری سیراسیندا یئر آلمیشدیر. آنجاق ۱۳۸۸ یاشیل حرکاتی اولایلاری سیراسیندا باسدیریلماسی سونوجوندا سیاسی اولایلارین ائشیگینه ایته‌لمیشدیر. ایرانلی سوسیولوقلارین اؤنملی بیر بؤلومونون ده اوزه‌رینده دوردوغو کیمی یاشیل حرکاتی‌نین باسدیریلماسی، اورتا صینیف و بو صینیفین اؤیرنجی حرکتی کیمی توپلومسال/سیاسال آکتورلرینین اؤلکه‌ده اصلاحاتین گرچکلشه‌بیله‌جه‌یینه دائر درین بیر امیدسیزلیگه قاپیلماسینا و دؤلتین آرتیق اصلاح پتانسیلینی آلدن وئردیگی دوشونجه‌سینین یاییقینلاشماسینا یول آچدی. احمدی‌نژادین دؤرد ایللیک ایکینجی دؤنم جمهورباشقانلیغی و حسن روحانی‌نین سککیز ایللیک جمهورباشقانلیغی دؤنمینده بیلیم‌یورد محیطلری اسلام جمهوریتی یؤنتیجلرینین چوخ دا آلیشیق اولمادیغی بیر بیچیمده اؤیرنجی پروتئستولارینا تانیقلیق ائتمه‌دی. فقط سون اوچ آی ایچینده ایران‌دا گرچکلشن پروتئستولاردا ایران اؤیرنجی حرکتی‌نین گئچمیش رولونو گئری قازاندیغی و بو پروتئستولارین اؤنملی آیاقلاریندان بیرینی بیلیم‌یورد محیطلرینین اولوشدوردوغو گؤرونمکده‌دیر. نئجه کی ایران‌دا انسان حاقلاری آلانیندا چالیشان مرکزلرین پایلاشدیغی بیلگیلره گؤره سون اوچ آی ایچینده ایران‌ین ۱۴۳ بیلیم‌یوردوندا رژیم مخالیفی گؤستریلر گرچکلشمیش و ۶۰۰–ون اوزه‌رینده اؤیرنجی گوونلیک گوجلری طرفیندن گؤزآلتینا آلینمیشدیر [۳]. سون ایران پروتئستولاریندا، اؤزه‌للیکله ده اؤیرنجی حرکتی باغلامیندا دقت چکن یئنی بیر بویوت رژیم قارشیدی (مخالیفی) گؤستریلرین ساده‌جه بیلیم‌یورد اؤیرنجیلرینه سینیرلی (محدود) اولمادیغی لیسه (دبیرستان) و اورتااوخول (راهنمایی) اؤیرنجیلرینین ده اشتراک ائتدیگی اولموشدور.

لیسه و اورتااوخول اؤیرنجیلرینین "اؤلوم اولسون دیکتاتورا" شعاری اوخوللاردا و خیابانلاردا اؤلکه‌نین أن اوست اوتوریته‌سینه (مقامینا) میدام اوخویاراق یاپدیغی رژیم قارشیدی گؤستریلر، بیلیم‌یوردلار قدر یایقین و قالابالیق قاتیلیمجییا (اشتراکجییا) صاحیب اولماسا دا سیمگه‌سل آچیدان اؤنم داشیمیشدیر و سوسیال مئدیادا یاییلانان ویدئولاری گئنیش یانقی (انعکاس) بولموشدور [۴].

اوچ آیا یاخین بیر سوره‌دیر ایرانی دنیانین اؤنملی گوندم ماده‌لریندن بیری حالینه گتیرن بو پروتئستولاری، اسکی پروتئستولاردان فرقلی قیلان اؤنملی اؤزه‌للیکلردن بیری ده پروتئستوجولارین بسیج اؤرگوتو منسوبلارینا قارشی گؤستردیگی تپگی و بو تپگینین رژیم مخالیفلرینجه مشروع ساوونما حاقی (مشروع دفاع حاقی) اولاراق دگرلندیریلمه‌سیدیر. گئچمیش پروتئستولاردا توپلومسال تابانین (پایگاهین) مرجع توتابیله‌جه‌گی انسانلار، گروهلار و مئدیانین سؤیلمرینده گوونلیک (امنیتی) گوجلرینین خشونتینی آرتدیرماسینا امکان تانییاجاغی اوچون پروتئستوجولار گوونلیک گوجلرینه قارشی خشونتدن اوزاق دورمایا دعوت ائدیلمیشدی. آنجاق بوگون ایران خیابانلارینداً دوام ائدن پروتئستولاردا هم گوونلیک گوجلرینین آشیری خشونت قوللانماسی، هم اوشاقلار، قادینلار و یاشلیلارا قارشی شدتلی موداخیله‌لرده بولونماسینین یول آچدیغی گئنل اؤفکه هم ده توپلومسال تابانین مرجع توتابیله‌جه‌گی انسان، گروه و مئدیالارین سؤیلمینده یاشانان دگیشیملر سونوجوندا پروتئستوجولارین گوونلیک گوجلرینین خشونت قوللانماسینا قارشی خشونت قوللانماقدان چکینمه‌دیکلری حتی سیاسی آکتورلر و رژیم مخالیفی مئدیالار طرفیندن بو یؤنده تشویق ائدیلدیکلری گؤرونمکده‌دیر. نئجه کی بوگونه قدر پروتئستولاردا یاشامینی ایتیرن ۵۰۲ نفردن ۶۲ نفر گوونلیک گوجلری اویه‌سی (عضوو) اولموشدور و گوونلیک گوجلر ایله پروتئستوجولار آراسیندا چیخان چاتیشمالاردا اؤلدورولموشدور. ایران‌دا پروتئستولارین یؤنلندیریلمه‌سینده ائتگین بیر رولو بولونان و ایران جمعی دوشونجه‌سینده جدی بیر شکیلده ائتگیله‌مه پتانسیلینه صاحیب اولان ایران اینترنشنال تلویزیون کانالینین یاییلاری و بو تلویزیون کانالینا قوناق اولان سیاسی و اوزمان (کارشناس) شخصلرین سؤیلمی اینجه‌لندیگینده مشروع ساوونما حاققینا اؤنملی بیر وورقونون یاپیلدیغی گؤزلمنمکده‌دیر.

ایران پروتئستولارینداً دقت چکن بیر باشقا اؤزه‌للیک ایشچی صینیف (کارگر طبقه‌سی)، اؤنملی مسلکی (شغلی) گروهلار و چارشی اصنافینین (بازارین) پروتئستوجولاری حمایت ائتمه‌سی آماجی ایله اعتصابا گئتمه‌سی اولدو. پروتئستولارین ایله‌رله‌مه‌سی ایله ایران اقتصادینین أن اؤنملی بخشی اولان نفت و پتروشیمی ایشچیلری و ایران‌دا سایقین بیر توپلومسال قونوما (موقعیته) صاحیب اولان اؤیرتمنلر و ساغلیق چالیشانلارینین اعتصاب ائتمه‌سی بیر ایلکی تشکیل ائتدی. آنجاق بو باغلامدا أن دقت چکن گلیشمه ایران اقتصادیندا اولدوغو کیمی ایران سیاستینده ده اؤزونه مخصوص یئری اولان چارشی اصنافی (بازارین) اعتصابی اولدو. ایران سیاسی کولتورونده چارشی، ساده‌جه انسانلارین آلیش‌وئریش یاپدیغی و گونلوک احتیاجلارینی تأمین ائتدیگی یئرلر دگیلدیر، مشروطیت دئوریمی و ۱۳۵۷ دئوریمینده اوینادیغی رول اوچون اؤزونه مخصوص بیر آغیرلیغی بولونماقدادیر. سون اوچ آیدا چارشی اصنافینین فرقلی آرالیقلارلا و بیرنئچه گونلوگونه ده اولسا اعتصاب ائتمه‌سی و رژیم مخالفلرینین اعتصاب چاغریسینا (فراخوانی‌نا) اولوملو (مثبت) یانیت (جواب) وئرمه‌سی ایران‌داکی ناراحاتچیلیغین نه قدر درینه ائتدیگینین اؤنملی گؤسترگلریندن اولموشدور. باشقا بیر سؤزله پروتئستولارین بللی بیر جغرافیا، صینیف (طبقه) و ائتنیگه سینیرلی (محدود) اولمادیغی کیمی چئشیدلی توپلومسال گروهلارا دا یاییلدیغی گؤرونمکده‌دیر.

ایران‌دا نه‌لر اولا بیلر؟

ایران ایچینده یاشانان گلیشمه‌لر و بو گلیشمه‌لره موازی اولاراق اولوسلارآراسی آکتورلرین ایران سیاستلرینده یاشانان جدی دگیشیملر، ایران‌ین سورعتله بیر دؤنوم نقطه‌سینه حرکت ائتدیگینی گؤسترمکده‌دیر. نئجه کی ائکونومیست درگیسی‌نین ۱۷ آذر ۱۴۰۱ (۸ دسامبر ۲۰۲۲) تاریخینده یاییلادیغی بیر آنالیزه گؤره موجود سوره‌جین سونوجوندا ایرانی یاخین گله‌جکده یا بیر دئوریم یا دا بیر ایچ ساواش گؤزله‌ییر [۵]. ایران‌دا پیس یؤنتیمدن (فارسجا: حکمرانی بد) قایناقلانان و ایللر بویونجا بیریکن (جمعلشن) سیاسال، توپلومسال و اقتصادی سورونلا اؤلکه‌نین جدی بیر یاپیسال (ساختاری) اصلاحاتا احتیاجی اولدوغونو قاچینیلماز ائتمیشدیر. فقط اؤلکه‌نین بوتون گوج قایناقلارینی تَکه‌لینه

(انحصارینا) گئچیرن دئوریم رهبری خامنه‌ای‌یه باغلی بنیادلار و چیخار شبکه‌لرینین سرگیله‌دیگی یاخلاشیملار (فارسجا: رویکردلر)، دئوریم محافظلری اوردوسونون سیاست، اقتصاد، کولتور و مئدیادا اویناديغی ائتگین رول و بو ائتگین رولونو دوام ائده‌بیلمه‌سی اوچون منیمسه‌دیگی و اویقولادیغی (اجرا ائتدیگی) یؤنتملر (روش‌لر) دؤلتین اصلاحاتا قاپالی اولدوغونو گؤسدرمکده‌دیر. باشقا بیر سؤزله ایران‌دا دؤلت مکانیزماسی توپلوم ایله دیالوگ قورابیله‌جک بوتون یوللاری یوخ ائتدیگی اوچون اصلاح امیدینین سؤنوک بیر امید اولدوغو ایله‌ری سوروله‌بیلیر. بو دا ایران‌ین ایچ قوشوللارینین داها چوخ یئنی بیر دئوریمه گبه (حامله) اولدوغو آنلامینا گلمکده‌دیر. ایران‌داکی توپلومسال و سیاسال ناراحاتچیلیقلارین باشاریلی بیر دئوریمله سونوجلانیب سونوجلانمایاجاغی اؤنملی بیر سورودور. خامنه‌ای دیری اولدوغو سوره‌جه هوموژن گؤرونمه‌سینه رغماً جدی فرقلی باخیشلار ایچینده باریندیران اصولگرا سیاسی آکتورلر، ایدئولوژیک گروهلار، عسگری (نظامی) و گوونلیک بروکراسیسینی بیر آرادا توتابیله‌جکدیر. آنجاق خامنه‌ای‌دن سونرا بیر طرفدن خامنه‌ای‌نین اؤلومونون توپلومدا یاراداجاغی شوک، بو شوکون یئنی پروتئستولار شکلینده خیابانلارا یانسیماسی و اؤته طرفدن ده خامنه‌ای‌نین یئرینی دولدورابیله‌جک لیدئر بیر شخصیتین اولمادیغیندان دولایی توپلومسال باسقینین عسگری (نظامی) و گوونلیک بروکراسیسینده اولوشدوراجاغی چاتلاقلار (شکافلار) و بو چاتلاقلارین توپلومسال یانسیمالاری ایران‌ین دؤنوم (عطف) نقطه‌سینی تشکیل ائده‌جکدیر. بو دؤنوم نقطه‌سی سونوجوندا ایران‌دا دؤلت مکانیزماسی ایدئولوژیک و دئوریمجی ماهیتیندن وازگئچیب ساده‌جه آدینین اسلام جمهوریتی قالماسی ایله یئتینه‌جکدیر و نرمال بیر اولوس–دؤلت سیستمینه گئچیش یاپاراق یوخاریدان آشاغییا دوغرو دؤلتین اؤز اَلی ایله یاپدیغی بیر دئوریم گرچکلشجکدیر یا دا یاپیسال اصلاحاتی یوخ اولما تهدیدی اولاراق دگرلندیرمه‌یه دوام ائده‌جک و سیاسال آلان (عرصه) دئوریم محافظلری اوردوسو اَلی ایله داها دا میلیتاریزه‌له‌شه‌جکدیر. بونون سونوجوندا ایران خیابانلاری یئنیدن جدی بیر آیاقلانما ایله دنیا گوندمینه داشیناجاقدیر و ائکونومیست درگیسی‌نین اؤن‌گؤردوگو کیمی یا باشاریلی بیر دئوریم یا دا دؤلت ایله توپلومون چاتیشاجاغی بیر ایچ ساواشلا سونوجلاناجاقدیر. اسلام جمهوریتی یؤنتیجلرینین بوگونه قدر چئشیدلی بحرانلارا گؤستردیگی تپگیلر اؤزائلشدیری (فارسجا: خودانتقادی) و اصلاحدان داها چوخ حبسلر، اؤلدورمه‌لر و اعداملار آراجیلیغی ایله توپلومدا قورخو اتمسفری اولوشدورماق اولموشدور. سون اوچ آیدا ایرانلی پروتئستوجولارین گؤستردیگی جمعی تپگی ایرانلیلارین دقته دگر بیر بؤلومونون باسقیجی رژیمین یاراتدیغی قورخو دووارلارینی آشدیغینی گؤسترگه‌سی اولموشدور و یاخین گله‌جکده گئنیش بیر آلانا یاییلابیله‌جه‌یی اولاسیلیغی (احتمالی) گوجلو بیر اؤن‌گؤرودور.

ایرانی گؤزله‌ین سؤزقونوسو (بحث موضوعسو) دئوریم و یا ایچ‌ساواشین تتیکله‌یه‌جه‌یی أن اؤنملی گسل‌لر بیرئیسل (فردی)، توپلومسال و سیاسال اؤزگورلوکلر ایله بیرلیکده مذهب و ائتنیک طلبلر اولاجاقدیر. ایران جغرافیاسیندا یاشایان فرقلی ائتنیک و مذهب گروهلاری، اورتایا چیخاجاق اولان دگیشیم فرصتینی سون یوز ایل ایچینده ایران‌ین دؤلت فکری و ایشله‌وینه (فارسجا: کارکردینه) حاکم اولان فارس ائتنو–میللیتچیلیغی (ایران دؤلتینین سیاستلری و اویقولامالاری گئنللیکله شوونیزمه وارماقدادیر و فارس شوونیزمی بلکه ده داها اویقون بیر تئریم اولابیلر) و شعوبیه‌جی شیعه‌لیک مذهبچیلیغینه قارشی مجادله آلانینا (عرصه‌سینه) دؤنوشدورمه‌یه چالیشاجاقدیر. بو دورومدا ایران خیابانلاری بیر طرفدن رژیم یانلیسی (طرفداری) و رژیم قارشیدی گروهلارین مجادله آلانینا دؤنوشورکن باشقا طرفدن ده خالق مجاهدلری اؤرگوتو، پهلوی سلطنتی طرفدارلاری، باتی‌لی دگرلره (ارزش‌لره) اؤنجه‌لیک وئرن مرکزیتچی جمهوریتچی آکتورلر و ائتنیک طلبلره اؤنه چیخان گروهلار آراسیندا رقابت آلانینا دؤنوشه‌جکدیر.

کوره‌سل (جهانی) گوجلر و بؤلگه‌سل آکتورلرین اؤزه‌للیکله ایران سیاستلرینده‌کی دگیشیملر، اونلارین ایران‌ین یئنی بیر دؤنوم (عطف) نقطه‌سینه حرکت ائتدیگی دوشونجه‌سینه واردیقلارینی، اؤز بؤلگه‌سل چیخارلارینی ساده‌جه مؤجود رژیمین بقاسینا باغلاماییب بو یؤنده حاضیرلیق ایچینه گیردیکلرینی، آلترناتیولر و ایکینجی پلانلاری اولوشدورمایا چالیشدیقلارینی گؤسدرمکده‌دیر. آمریکا یوکسک مقاملارینین ایران ایله هسته‌ای گؤروشمه‌لرین بیر سونوجا وارمادیغینی و هسته‌ای آنلاشمایی قاپسایان برجام‌ین اؤلدوگونه دائر یاپدیغی آچیقلاملار [۶]، هلند مجلسی‌نین اروپا بیرلیگی‌ندن ایران دئوریم محافظلری اوردوسونون ترور اؤرگوتو اولاراق تانیماسینی ایسته‌ین [۷]، اروپا بیرلیگی‌نین ایرانا اویقولادیغی یئنی یاپدیریملار (تحریملر) و یاخین گله‌جکده آلمان و فرانسه‌نین ده دئوریم محافظلاری اوردوسونون ترور اؤرگوتو

اولاراق تانییاجاغینا دائر گوجلو اؤن‌گؤرولرین اولوشدوغو، ایران‌ین اوکراین ساواشینا گیریب روسیه‌نین یانیندا یئر آلماسی و روسیه‌یه سیحا (سیلاحلی پهپاد) ساتیشی یاپماسی، چین‌ین ایرانا رقیب و حتی دشمن اولدوغو سعودی عربستان کیمی بؤلگه‌سل آکتورلرله استراتژیک ایش‌بیرلیگی آنلاشمالاری امضالاماسی و سعودی عربستان ایله بیرلیکده ایران قارشیدی بیر بیلدیریه امضا آتماسی و بئله‌جه ایران‌ین چین‌ین کوره‌سل (جهانی) یوکسلیشینده چین اوچون استراتژیک دگره (ارزشه) صاحب اولمادیغینین اورتایا چیخماسی ایله ایرانلی یئتکیلیلرده (مسئوللاردا) اؤزگوونسیزلیک (فارسجا: عدم اعتمادبه‌نفس) و شاشقینلیغین (تعجبون) اولوشماسی، آمریکا، اروپا بیرلیگی و قوزئی عراق کورد بؤلگه‌سل یؤنتیمی‌نین حمایت ائتدیگی و اربیل شهرینده بولونان فرقلی ایران کوردلرینین ائتنو–میللیتچی سیلاحلی اؤرگوتلرین تک بیر چاتی (سقف) آلتیندا توپلانماسی و بو اؤرگوتلره یاپیلان سیلاح یاردیمی (کمکی) و میلیس (چریکی) ساواش ائییتیمین آرتماسی، آمریکادا ایران‌ین سورگونده‌کی حکومتینی اولوشدورماق اوچون باشلادیلان چالیشمالار و بو دوغرولتودا خالق مجاهدلری اؤرگوتو و رضا پهلوی‌نین آدلارینین اؤنه چیخماسی، امانوئل ماکرونون ایران‌دا رژیمی دئویرمک ایسته‌دیکلرینی آچیقلایان و بو یؤنده سوسیال مئدیادا ائتگین پروپاگاندا فعالیتی یورودن بیذ گروهو قبول ائتمه‌سی، اسلام دنیاسی، مسلمان اؤلکه‌لر اؤزه‌للیکله ده عرب دنیاسیندا جدی بیر آغیرلیغا صاحب اولان و بوگونه قدر تهران یؤنتیمی ایله یاخشی گئچینمه‌یی ترجیح ائدن ایران سُنّی‌لرینین لیدئری مولوی عبدالحمیدین هر جمعه نمازی خطبه‌لرینده تهران یؤنتیمینی رادیکال بیر بیچیمده انتقاد ائتمه‌سی، دئوریم رهبری خامنه‌ای‌یی بیرنئچه دفعه جدی بیر شکیلده آچیق هدف آلماسی و اؤلکه‌ده رژیمین دییشمه‌سی اوچون اولوسلارآراسی گؤزلَمجیلر (ناظرلر) نظارتینده رفراندوم یاپیلماسی گرکدیغینی دئمه‌سی و بو یؤنده عرب اؤلکه‌لری و اولوسلارآراسی اسلام‌جی گروهلاردان گؤردوگو حمایت، عرب اؤلکه‌لرینین ایران‌داکی عرب ائتنو–میللیتچی گروهلارا یاپدیغی یاردیمین آرتماسی و ایران ایچینده عرب ائتنو–میللیتچیلیغینی گوجلندیرمه‌یه چالیشماسی، لندن مرکزلی اولان و ایران عمومی دوشونجه‌سینی یؤنلندیرمکده اؤنملی بیر پتانسیله صاحیب اولان مئدیا قورولوشلارینین فعالیتینه یاپیلان یاردیملارین آرتماسی و یئنی سیاسی سؤیلمله‌ره اؤنجولوک ائده‌بیلملری اوچون یئنی آلانلارین آچیلماسی، اسرائیل‌ین نه اولورسا اولسون ایران‌ین هسته‌ای سیلاحا اولاشاجاغینا قویمایاجاغینی و اؤز سینیریندا (مرزلرینده) ایران وارلیغینا تحمل ائتمه‌یه‌جه‌ییه‌نه دائر یاپدیغی آچیقلامالار و بو یؤنده جدی اولدوغونو گؤسترمک اوچون ایران ایچینده یاپدیغی سابوتاژ (تخریبی) عملیاتلاری و سوریه‌ده ایران و ایرانا باغلی گوجلری هدف آلماسی، اسرائیل‌ین ایرانا عسگری مداخله‌ده بولوناجاغینا دائر سناریونون گوجلنمه‌سی و نئچه قطب‌لی دنیایا آیاق باسماقدا اولان اولوسلارآراسی سیاستده آمریکا هژمونیسی و مدرن ایپک یولونا قارشی اروپا بیرلیگی‌ندن آیریلاراق یئنیدن کوره‌سل بیر گوج اولما یولونا گیرن بریتانیانین اسرائیل و اورتاآسیا اؤلکه‌لرینه اولان احتیاجی کیمی ندن (علت) و فاکتورلردن دولایی اولوسلارآراسی آکتورلرین اسلام جمهوریتی رژیمیندن راحات بیر شکیلده وازگئچه‌بیله‌جه‌ییه‌نی گؤسترمکله بیرلیکده حاضیرلیق آشاماسینا بئله گیریلدیغی ادعا ائدیله بیلر. باشقا بیر سؤزله آرتیق ایران‌دا رژیمی آیاقدا توتماق ایسته‌ین گوجلو بیر اولوسلارآراسی اراده‌نین سؤزقونوسو اولمادیغی و کوره‌سل و بؤلگه‌سل آکتورلرین اورتا و اوزون سوره‌لی اولوسال چیخارلارینی یئنی بیر ایران اوچون تاسارلاماغا (طراحی ائتمه‌یه) چالیشدیقلاری گؤزلمله‌نبیلر.

ایران‌ین یئنی دؤنوم نقطه‌سی و گونئی آذربایجان

ایران جمعیتی‌نین اؤنملی بیر بؤلومونو تورک سویونا منسوب گروهلار اولوشدورماقدادیر. ایران‌دا فارس ائتنیگیندن سونرا أن چوخ جمعیته صاحب اولان ائتنیک گروه تورکلردیر. بو تورک جمعیت اؤز ایچینده گونئی آذربایجان تورکلری، تورکمن‌لر، قاشقای تورکلری و خراسان تورکلری کیمی فرقلی توپلولوقلارا بؤلونمکده‌دیر. بونلارین ایچینده أن چوخ تورک جمعیتینهه صاحب توپلولوق، گونئی آذربایجان تورکلریدیر. ایران‌ین قوزئی‌باتی جغرافیاسینی قاپسایان و تاریخی آذربایجان توپراقلارینین گونئییینده یئر آلان بؤلگه‌یه سیاسی و تاریخی سؤیلمله‌ره گونئی آذربایجان بؤلگه‌سی دئییلیر. گونئی آذربایجان تورکلرینین ایران سیاسی کولتورونده اؤزونه مخصوص قونومو (موقعیتی) و آغیرلیغی بولونماقدادیر. بو دا داها چوخ گونئی آذربایجانلیلارین سون یوز ایلده ایران‌داکی سیاسی دگیشیملردن اؤزه‌للیکله مشروطیت دئوریمی و ۱۳۵۷

انقلابیندا اویناديغی رولدان قایناقلانماقدادیر. ایران سیاسی کولتورونده یایقین بیر دوشونجه‌یه گؤره مدرن ایران تاریخینده بیرچوخ دگیشیم ایسته‌یی و دئوریمجی آیاقلانما فارس ائتنیگی طرفیندن باشلادیلسا دا گونئی آذربایجان تورکلری قاتیلمادیغی سوره‌جه باشاریبا اولاشما شانسی اولدوقجا دوشوکدور. بو آچیدان مدرن ایران شعر و ادبیاتیندا تبریز، داها چوخ دئوریملرین بئشیگی استعاره‌سی ایله آنیلیر (یاد ائدیلیر).

ایران‌دا دین و مذهب فاکتورونون ضعیفلمه‌سی ایله بوگون ایکی آنا آخیم (جریان) ایران‌داکی توپلومسال ایستکلرین تمل دینامیکینی اولوشدورماقدادیر. بیرینجی آخیم دین–دولت اؤزدَشلیگینی (برابرلیغینی) ساوونان (دفاع ائدن) ذهنیته قارشی لائیک دگرلری (ارزش‌لری) منیمسه‌ین دوشونجه و دنیا گؤروشلرینی قاپسارکن ایکینجی آخیم دین و مذهبین یئرینه دیل فرقینی تمل آلان ائتنو–میللیتچی حرکتلری قاپساماقدادیر. مدرن ایران تاریخینده مرکزیتچی دؤلت، اولوسال خالقچی بیر بیرلیک یارادامادیغی اوچون ایران توپلومو اوزون ایللر اولدوقجا ضعیف بیر توپلومسال دایانیشما (فارسجا: هم‌بستگی) حسی ایله توپلومسال یاشامینی سوردورموشدور. بو دا مرکزی اوتوریته یوخ اولدوغو زامان ائتنیک حرکتلرین اورتایا چیخماسینین تمل نده‌نینی اولوشدورماقدادیر. گونئی آذربایجان تورکلری ایران تاریخینده اوینادیقلاری قوروجو و یاپیجی رولا رغماً سون یوز ایلده ایران‌دا دؤلت اقتدارینی اَله گئچیرن مرکزیتچی دؤلته گوونلرینی بؤیوک اؤلچوده اَلدن وئرمیشدیر و بوگون فارس ائتنو–میللیتچیلیگی طرفیندن ایله‌ری سورولن بیرچوخ اوتوپیا و ایده‌آل‌لره قوشقو (شبهه) ایله یاخینلاشیر. نئجه کی سون ییرمی ایلده گونئی آذربایجان‌دا گرچکلشن پروتئستولارین آنا ماهیتینی ایران گئنلینی ایلگیلندیرن مسئله‌لر یئرینه ائتنیک ایستکلر و تورکلوگه یاپیلان وورقو اولوشدورموشدور. اؤرنک (مثال) اوچون ۱۳۸۵ ایلینده گرچکلشن ایران قزئته‌سی کاریکاتورو پروتئستولاری، ۱۳۹۴ ایلینده گرچکلشن فتیله پروقرامی پروتئستولاری، ۱۳۹۵ ایلینده گرچکلشن طرح نو درگیسی پروتئستولاری و أن سون ۱۳۹۹ ایلینده گرچکلشن ایکینجی قره‌باغ ساواشی‌ندا آذربایجان جمهوریتی‌نی حمایت ائدن و تهرانی ارمنستانا یاپدیغی یاردیملاردان دولایی قینایان پروتئستو گؤسترلرینده ائتنیک ایچه‌ریک اؤن پلاندا اولموشدور. پروتئستو گؤسترلری ایله بیرلیکده تراختور فوتبال تیمی‌نین یاریشلاری (مسابقه‌لری) باشدا اولماق اوزره بوتون ایدمان (ورزش) یاریشمالارینداگنجلرین بیر آرایا گله‌بیله‌جه‌یی عمومی آلانلاردا (فضالاردا) دا دیله گتیردیکلری شعارلار "تبریز، باکو، آنکارا–بیز هارا فارسلار هارا" کیمی ائتنیک کیملیگه وورقو یاپان شعارلار اولموشدور. حالبوکی ۱۳۸۸ یاشیل حرکاتی سیراسیندا ایران‌ین بیرچوخ شهرینده قالابالیق گؤستریلر گرچکلشیرکن گونئی آذربایجان‌دا تک بیر گؤستری بئله گرچکلشمه‌میشدیر. بو دا بیر آنلامی ایله تبریزین تهران‌دان کوسدوگو شکلینده یورواملانمیشدی. باشقا بیر سؤزله سون ییرمی ایل ایچینده ایران گئنلینی مخاطب آلماق ایسته‌ین و اولوسال اولدوغونو ادعا ائدن بوتون حرکتلرین اؤنملی سورونلاریندان بیری گونئی آذربایجانلیلاری ائتنیک فاکتورو ائتگیله‌مدن حرکته گئچیرمه نیتی و آرزوسو اولموشدور. آنجاق بوگونه قدر بو چابانین (فارسجا: تلاش) سونوجسور قالدیغی گؤرونمکده‌دیر و گونئی آذربایجان‌دا تورک میللیتچیلیگینین خیابان و آیدین سئچگینلر یاشامیندا اؤنده اولدوغو گؤزلمنلنمکده‌دیر.

تورک میللیتچیلیگینین، گونئی آذربایجان‌ین توپلومسال و آیدین سئچگینلر تابانیندا قارشیلیق تاپماسینین نده‌نلری آراسیندا سووئتلر بیرلیگی‌نین (فارسجا: شوروی‌نین) داغیلماسی ایله ایران‌داکی آذربایجان تورکلری ایله سینیرداش اولان آذربایجان جمهوریتی آدی ایله بیر دؤلتین قورولماسی، بیرینجی و ایکینجی قاراباغ ساواشیندا ایران دؤلتینین ارمنستانی حمایت ائتمه‌سی و ارمنیلرین یانیندا یئر آلماسی، شیعه سیاسال اسلا ایدئولوژیسی‌نین دؤلت یؤنتیمینده‌کی افلاسی (فارسجا: ورشکستگیسی)، ایران یؤنتیجیلرینین شیعه‌لیک آدی آلتیندا فارس ائتنو–میللیتچیلیگینه خدمت ائدن سیاستلر اویقولاماسی، تورکیه و آذربایجان جمهوریتلرینین لائیک دگرلرله قالخینماسی (توسعه‌سی) و بو ایکی جمهوریتین جاذبه مرکزی حالینه گلمه‌سی، تورک بیرلیگی دوشونجه‌سینین یایقینلاشماسی و تورک بیرلیگی یؤنونده جدی آددیملارین آتیلماسی، ایکینجی قاراباغ ساواشیندا آذربایجان جمهوریتی‌نین غلبه‌سینین گونئی آذربایجان‌دا یول آچدیغی میللی اؤزگووَن، تورکیه و آذربایجان جمهوریتلری آراسینداکی استراتژیک اتحادین میدانا یانسیماسی، ایران رژیم مخالفلرینین اسلام جمهوریتی یؤنه‌تیم بیچیمی ایله مخالف اولمالارینا رغماً گونئی آذربایجانلیلارین ائتنیک ایستکلرینی گؤز اؤنونده توتابیله‌جک و گونئی آذربایجانلیلاری اقناع ائده‌بیله‌جک جدی بیر آلترناتیو اورتایا قویمامالاری، تهران‌ین گونئی آذربایجان بؤلگه‌سی‌نی محروم بوراخماسی و اقتصادی یاتیریملارین (فارسجا:

سرمایه‌گذاری‌لرین) اؤنملی بیر بؤلومونون مرکزی استان و شهرلره یؤنلندیرَرک گونئی آذربایجان‌ین آز بیر رفاه سویه‌سی و چئوره سورونلاری ایله یانلیز بوراخیلماسی و گونئی آذربایجان‌ین ائتنیک حاقلاری اوچون مجادله ائدن گروهلارین فعالیتلری یئر آلماقدادیر.

اوچ آیا یاخین بیر سوره‌دیر ایران‌دا دوام ائدن پروتئستولاردا گونئی آذربایجانلیلارین قاتیلیمین (اشتراکی‌نین) ماهیتی اوچ فرقلی آچیدان دگرلندیریله‌بیلر: بیرینجیسی گونئی آذربایجان خیابانلاری اؤزه‌للیکله ده اردبیل، زنجان، اورمیه، ملیک‌کندی (ملکان) و خوی شهرلری و تبریز، اورمیه، زنجان و اردبیل کیمی بؤیوک شهرلرین بیلیم‌یوردلاری بیر نئچه دفعه جدی و قالابالیق پروتئستو گؤسترلیلرینه تانیقلیق ائتدی (شاهد اولدو). بو گؤسترلیلرده سسلندیریلن شعارلارین باشیندا "آزادلیق، عدالت، میللی حکومت" شعاری گلمیشدی. بو شعار گونئی آذربایجان تورکلری‌نین اؤز مقدراتینی بلیرله‌مه حاققینا گؤندرمه یاپدیغی اوچون بیر ائتنو–میللیتچی ایستک اولاراق دگرلندیریلمیشدی. ایران پروتئستولارِندا گونئی آذربایجان باغلامیندا دقت چکن ایکینجی اؤنملی اؤزه‌للیک أن چوخ گؤزآلتی ساییسینین گونئی آذربایجان‌دا اولدوغو و بو گؤزآلتیلارین اؤنملی بیر بؤلومونون اؤنلمه‌مه آماجلی یاپیلدیغی اولموشدور. باشقا بیر سؤزله بلوچ، مازنی و کورد ائتنیگینین أن چوخ یاشادیغی بؤلگه‌لرده اؤلو ساییسینین یوکسک اولماسی بو بؤلگه‌لرده یاپیلان پروتئستولارین شدتلی بیر شکیلده جریان ائتدیگی آنلامینا گلیرکن أن چوخ گؤزآلتی ساییسی یعنی ۸ مین‌دن چوخ گؤزآلتی ساییسینین پروتئستو گؤستریسی گرچکلشمه‌دن ساده‌جه اؤنله‌مه آماجلی گونئی آذربایجان جغرافیاسیندا یاشانماسی اسلام جمهوریتی یؤنتیجلرینین بو بؤلگه‌نین آیاقلانماسیندان حس ائتدیگی قورخویا دلالت ائتمکده‌دیر. ایران پروتئستولارِندا گونئی آذربایجان تورکلری‌نین قاتیلیمی (اشتراکی) باغلامیندا دقت چکن اوچونجو اؤزه‌للیک چئشیدلی مئدیا قورولوشلاری و سیاسال آکتورلرین مرکزیتچی فارس ائتنو–میللیتچیسی سؤیلم قونوسوندا یئترسیز قالمالاری و بئله‌جه گونئی آذربایجان توپلومونون پروتئستولاردا داها آکتیور رول آلماسینا مانع اولوشدورمالاری اولموشدور.

ایران‌ین سرعتله بیر دؤنوم نقطه‌سی و دؤلت ایله توپلومون چاتیشاجاغی سیاسال بیر اوزاما (فضایا) حرکت ائتدیگی بو دؤنمده گونئی آذربایجانلیلارین اؤز کیملیکلری مرکزلی سؤیلملری ایله سیاسال ائیلَمده (عملده) بولونماق نیتینده اولدوقلاری و اؤنوموزده‌کی سوره‌جده آکتیو رول آلاجاقلاری دا گؤزلملنمکده‌دیر. گونئی آذربایجان تورکلری‌نین اؤز کیملیکلری مرکزلی سؤیلملری ایله اورتادا اولمایا چالیشمالاری و ایران تامامینا خطاب ائدن سیاسال سؤیلمله اوزاق دورمالاری أن چوخ تاریخسل یئنیلگی (فارسجا: شکست) اولاراق گؤردوکلری تجربه‌لر و قورخولاریندان قایناقلانماقدادیر. گونئی آذربایجان توپلوموندا یایقین بیر دوشونجه‌یه گؤره گونئی آذربایجانلیلارین مشروطیت دئوریمی و ۱۳۵۷ انقلابیندا ائتگین رول اویناماسینا رغماً آذربایجانلی و تورک کیملیگی یئنی قورولان مرکزی اقتدارلاردان اوزاقلاشدیریلمیش و دؤلتین فارس ائتنو–میللیتچیلی ایدئولوژیسی نده‌نی ایله آذربایجان تورکلوگو اؤته‌کیلشدیریلمیشدیر. باشقا بیر دئییم ایله گونئی آذربایجانلی بیر چوخ گروها گؤره گونئی آذربایجانلیلار، تاریخین بیر چوخ ائوره‌سینده اؤزه‌للیکله ده مدرن ایران تاریخینین حساس دؤنملرینده ایران اوچون بؤیوک فداکارلیقلار یاپمیشدیر. آنجاق بو فداکارلیقلارین یانیتی (جوابی) وفاسیزلیق اولموشدور و فارس ائتنو–میللییتچی دوشونجه طرفیندن تاریخسل آلداتیلمالارا معروض قالمیشدیر. گونئی آذربایجانلیلارین اؤنملی بیر بؤلومو اؤزه‌للیکله ده گونئی آذربایجانلی تورک میللیتچیسی آکتورلر اوچون ایران‌ین یئنی دؤنوم نقطه‌سینده اؤنم داشییان أن تمل ایستک و سیاسال آماجین (هدفین) قایناغی بو تاریخسل آلداتیلمالارین تکرارلانماماسیدیر. باشقا بیر سؤزله گونئی آذربایجانلی تورک میللیتچیلری اوچون اؤنم داشییان أن اؤنملی مسئله آذربایجانلی تورک کیملیگینین بقاسینی دؤلت اقتداری ایله گارانتی آلتینا آلینماسی مسئله‌سی اولاجاقدیر.

سونوج

اوچ آیا یاخین بیر سوره‌دیر ایران‌دا دوام ائدن پروتئستولارین توپلومسال/سیاسال اؤزه‌للیکلری ایران‌ین بیر دئوریم سوره‌جینه گیردیگینی گؤسدرمکده‌دیر. بو دئوریمجی مجادله‌نین باشاریا اولاشیب اولاشمایاجاغی و یا نه زامان کسین بیر سونوجا اولاشاجاغینا دائر تخمینده بولونماق اولدوقجا چتیندیر. آنجاق نه اولورسا اولسون آرتیق بوندان سونراکی ایران‌ین اسکی ایرانا بنزه‌مه‌یه‌جه‌یینه کسین گؤزله باخیلابیلر.

ایران‌ین سیاسال یاپیسی و توپلوم ایله اولان ایلیشگی بیچیمی دقته آلیندیغیندا دئوریم لیدئری خامنه‌ای‌نین دیری اولدوغو سوره‌جه توپلومدان گلن باسقینین دؤلت قاتیندا (سوییه‌سینده) چاتلاق و آیریشمایای یول آچابیلمه احتمالی‌نین آز اولدوغوندان دولایی یارقی آرکی (فارسجا: قوه قضائیه) و گوونلیک گوجلرینین پروتئستوجولاری باسدیرماقدا شبهه‌یه دوشمه‌یه‌جه‌یی ایله‌ری سورولەبیلر. آنجاق بو پروتئستولار، ایران‌داکی اوتوریتر یاپینین (ساختارین) ایللر ایچینده دیکدیگی قورخو دووارینی ییخمایی باشاردیغیندان دولایی دا اؤنملیدیر. بو دا خامنه‌ای‌نین وفاتیندان سونرا اؤلکه‌ده یاشانماسی محتمل سوره‌جلر آچیسیندان اولدوقجا اؤنملیدیر.

ایران‌ین ایچ قوشوللارینداً (شرایطینده) دؤلتین اصلاحات ظرفیتینی بؤیوک اؤلچوده آلدن وئردیگی، مشروعیت بحرانی یاشادیغی، اقتصادی ورشکستلیگه دوغرو حرکت ائتدیگی، پیس یؤنتیمی (فارسجا: حکمرانی بد) و ساده توپلومسال سورونلاری چؤزمکدن عاجز قالیب بیر دؤلت بحرانی و بقا مسئله‌سینه دؤنوشدوردویو کیمی فاکتورلر دقته آلیندیغیندا ایران‌ین موجود قوشوللاردا اوزون بیر سوره دوام ائده‌مه‌یه‌جه‌ییه‌ن کسین گؤزله باخیلماقدادیر. بونا علاوه اولاراق کوره‌سل (جهانی) سیاسته یاشانان دگیشیملر و بو دگیشیملرین بؤلگه‌یه یانسیماسی ایران‌ین اولوسلارآراسی سیاستدن داها دا تجرید ائدیله‌جه‌یی و ایران اوزه‌رینده‌کی باسقیلارین داها دا آرتاجاغی شکلینده اؤن‌گؤرولەبیلر. باشقا بیر سؤزله هم ایران‌ین بولوندوغو ایچ قوشوللار (شرایط) هم ده اولوسلارآراسی سیاسته گرچکلشن دگیشیملر ایران‌ین بیر دؤنوم نقطه‌سینه حرکت ائتدیگینه دلالت ائتمکده‌دیر. ایران‌ین سیاسال گله‌جه‌یی آچیسیندان اؤنملی بیر ائتکن (عامل) اولان گونئی آذربایجان تورکلری‌نین گئنل (عمومی) اراده‌سی، یاشانماسی محتمل آیاقلانمالار و اولایلار (حادثه‌لر) قارشیسیندا گؤسدره‌جه‌یی تپگی بؤلگه‌سل دنگه‌لر (تعادل‌لر) آچیسیندان دا اؤنم داشییاجاقدیر. گونئی آذربایجانلی تورک میللیتچیلری‌نین ایله‌ری سوردوگو سؤیلمه گؤره ایران‌ین سرعتله حرکت ائتدیگی یئنی بیر دؤنوم نقطه‌سینده گونئی آذربایجانلی‌لارین بیر تورک وارلیغی اولاراق بقاسی ساده‌جه دؤلت اقتدارینا اولاشماسی ایله گارانتی آلتینا آلینابیلر. بو دا آنکارا، باکو و تبریز مرکزلی اولاجاغی و اولماسی گرکدیگی اوچون بؤلگه‌سل قارماشایا یول وئرمه‌مک آچیسیندان اؤنم داشیرکن خارجی پلانلارین اؤنونه سد چکه‌بیله‌جه‌یی آچیسیندان دا دقته دگردیر.

سون نوتلار

[۱] باخین: ایران‌دا انسان حاقلاری آکتیویستلری پلاتفورمونون خبر ارگانی (هرانانیوز)؛ پروتئستولارین گونجل آماری (۲۸ آذر ۱۴۰۱)؛ آریشیم لینکی: https://bit.ly/۳FFwt۸M ؛ سون آریشیم تاریخی : ۲۹ آذر ۱۴۰۱.

[۲] سینا یوسفی و دوغو آذربایجان وکیللر کانونو انسان حاقلاری کمیسیونو اویه‌لری‌نین (عضولری‌نین) گؤزآلتینا آلینماسینا یول آچان بو آچیقلاما اوچون باخین: https://bit.ly/۳SKUSOB

[۳] باخین: ایران‌دا انسان حاقلاری آکتیویستلری پلاتفورمونون خبر ارگانی (هرانانیوز)؛ پروتئستولارین گونجل آماری (۲۸ آذر ۱۴۰۱)؛ آریشیم لینکی: https://bit.ly/۳FFwt۸M ؛ سون آریشیم تاریخی : ۲۹ آذر ۱۴۰۱.

[۴] باخین: پروتئستولارین بایراغی لیسه‌لی (دبیرستانلی) قیز اؤیرنجیلرینین آلینه‌دیر؛ آریشیم لینکی: https://bit.ly/۳PMDwB۰ ؛ سون آریشیم تاریخی: ۳۰ آذر ۱۴۰۱.

[۵] باخین: اؤلومجول پروتئستو حرکتلری ایران‌دا گئنللیکله یا دئوریم یا دا ایچ ساواش ایله سونوجلانیر؛ آریشیم لینکی: https://econ.st/۳PMJ۱zD ؛ سون آریشیم تاریخی: ۲ دی ۱۴۰۱.

[۶] باخین: بایدن: برجام اؤلموشدور؛ آما ایندیلیک آچیقلامیریق! آریشیم لینکی: https://bit.ly/۳Gf۲Mww ؛ سون آریشیم تاریخی: ۲ دی ۱۴۰۱.

[۷] باخین: هلند مجلسی اروپا بیرلیگی‌ندن ایران دئوریم محافظلری اوردوسونو بیر ترور اؤرگوتو اولاراق تانیماسینی ایسته‌دی؛ آریشیم لینکی: https://bit.ly/۳WyhuUI ؛ سون آریشیم تاریخی: ۲ دی ۱۴۰۱.

آچیقلاما: بو یازی ایلک اولاراق مرکزی تورکیه جمهوریتی‌نین آنکارا شهرینده اولان کؤک سوسیال و استراتژیک مرکزی‌نین اینترنت سایتیندا تورکیه تورکجه‌سینده یاییملانمیشدیر.

یازار حاققیندا: تبریز آراشدیرمالاری انستیتوسونون اوزمانلاریندان (کارشناسلاریندان) اولان دکتر بابک شاهد ۱۳۶۴ ایلینده گونئی آذربایجان‌ین خوی شهرینده دنیایا گلیبدیر. لیسانسینی اورمیه دؤلت بیلیم‌یوردو اقتصاد بؤلومونده، یوکسک لیسانسینی آنکارا دؤلت بیلیم‌یوردو گئنل تورک تاریخی بؤلومونده و دکتراسینی آنکارا ییلدیریم بایزید بیلیم‌یوردونون تاریخ بؤلومونده تاماملاییبدیر.

انستیتو حاققیندا: تبریز آراشدیرمالاری انستیتوسو ۱۳۹۵ ایلینین فروردین آییندا (۲۰۱۶ میلادی ایلینین آوریل آییندا) تورکیه جمهوریتی‌نین آنکارا شهرینده قورولوبدور. آنکارا دؤلت بیلیم‌یوردو اؤیرتیم اویه‌سی و وارلیق درگیسی‌نین امتیاز صاحیبی و سورواملو مودورو اولان دکتر محمدرضا هئیت بو انستیتونون مودورودور.